

RAAMATUKOGUTEADUR — ÜHENDUSLÜLI RAAMATUKOGU JA TEADUSE VAHEL*

Thomas Stäcker

Hertsog Augusti Raamatukogu Wolfenbüttelis

Kahtlemata hästi tuntud ajaloolane Eunapius kirjutab, et Porphyriose õpetajat ja temast kindlasti mitte vähem kuulsat filosoofi Longinost hüüti omal ajal tänu tema õpetatusele “elavaks raamatukoguks”, kreeka keeli BIBLIOTHAKÁ EMPSYCHĀ. Daniel Georg Morhof (1639–1691), kelle *Polyhistor*¹ on avaldanud muljet paljudele 17. ja 18. sajandi raamatukoguhoidjatele, kommenteerib Longinose hüüdnime oma teose peatükis *De Re Bibliothecaria* nõnda:

“[...] seda tiitlit ei saa endale omistada mitte ükski, kes pole “surnud raamatukogude” varal iseennast “elavaks” teinud. Mõlema raamatukogu vahel on olemas teatav ühendus. Ei saa olla “elavaks raamatukoguks” nimetatud see, kes pole “surnud raamatukogusid” põhjalikult läbi uurinud. Raamatukogu, mille juhiks ei panda mõnda “elavat raamatukogu”, hävineb.”²

Mis raamatukoguhoidjad need aga on, kes oleksid valmis seda eesmärki teenima? Morhof meenutab, et raamatukoguhoidjad olid kunagi kõrge au sees:

“Sest sellesse ametisse määrati kõigis asjus väga sügavate teadmistega varustatud, kes oskasid nii raamatute väärtust hinnata kui ka nendest varakambritest just nagu mingitest viljaaitadest hulgaliselt välja tuua üldiseks hüvanguks kasulikku, ja suurendada omaenda vaimuvara, et seda viljakalt tarvitada riigi huvides.³ [...] Mõistagi samuti, nagu raha ja varadega tegelejale koguneb sellest korraldamisest hõlpsasti münte, nõnda ka raamatute hulgas oma eluaega kulutaval õpetatud mehel on keeruline raamatuid mitte kirjutada, [...]”⁴

Raamatukoguhoidjad tegelevad Morhofi sõnul, kes ka ise viimastel eluaastatel seda ametit pidas, raamatukogu korrastamisega, rakendades oma laialdasi teadmisi; nad loovad tingimused kirjandusloo õppimiseks ja annavad õpitu raamatute näol tagasi. Siinkohal ei tuleks aga mõista raamatukoguhoidjaid tänapäevases mõttes. Liialt palju on seda, mis meie aegu tollastest lahutab. Ometi sisaldub selles vaatenurgas vaimulooline hinnang raamatukogundusele ja raamatukoguhoidjale ning austus nende vastu, suuresti erinev sellest, mida me tänapäeval kogeme. Pilt ulatuslike teadmistega raamatukoguhoidjast, *homo literarius*’est või polühistorist, on põhjalikult muutunud ning teinud ruumi uuele, juba kõikjal ilmnevale tehniseeritud arusaamisele raamatukogutööst; ning seda protsessis, mille eri staadiumidesse mahuvad Ebert⁵, Leyh⁶ ja 1960-ndate aastate keskpäigast kanda kinnitanud

* Saksakeelsest käsikirjast tõlkinud Anne Arold.

¹ Morhof, D. G. *Polyhistor sive de notitia auctorum et rerum commentarii*. Lübeck : Böckmann, 1688.

² Morhof, D. G. *Op. cit.* Lib. I, III.1. — Morhofi tsitaadid tõlkinud Mari Murdvee.

³ Morhof, D. G. *Op. cit.* Lib. I, VI.1.

⁴ Morhof, D. G. *Op. cit.* Lib. I, VI.4.

⁵ Ebert, F. A. *Die Bildung des Bibliothekars*. Leipzig, 1820.

⁶ Leyh, G. *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*. Bd. 2 : Bibliotheksverwaltung, Wiesbaden, 1961 S. 1ff., 81ff. : raamatukoguhoidja kujunemise kohta.

sotsiaalteaduslik-tehnoloogiline paradigma,⁷ mille kohaselt on esiplaanile tõusnud selle elukutse organisatoorsed ja haldustehnilised aspektid ning raamatukoguhoidja on hakanud end defineerima mänedžeri või koguni ärijuhina.

Selle tõdemusega võiks siinkohal rahulduda. Kummatigi on ajalool ebameeldiv, ent pühapäevakõnedes ikka ja alati soovitatav omadus tuua esile erinevusi, mis on ühtaegu peeglik. Kui me kahetsusega kuuleme, et 17. sajandi raamatukoguhoidja oli intensiivne lugeja ja oma fondide privilegeeritud kasutaja, ning et raamatukogu õpetatud hoidja veetis aega raamatuid kirjutades, siis võib meie argielu rahutu askeldamine ja tehwiseeritus panna meid tundma võõrandumist või vahest ka rahulolematust, mõeldes neile hõlmamatuile saavutustele ja kirjanduslikele monumentidele, mille varasemad ajad ja raamatukoguhoidjad on meie ette püstitanud. Oleks meil ometi rohkem aega! kostab igast kaarest, ning samas lohutatakse end mõttega, et ülesannete rohkus lihtsalt ei võimalda enam vaba ja süüvivat tegelemist meie hoolde usaldatud fondide sisuga. 17. sajandil ikka veel populaarse Seneca teravkeelne märkus *epistulae morales*'e 62. kirjas Luciliusele väljendab tema skeptilist mõtet, et säärane kurtmine pole eriti originaalne, vahest isegi mitte asjakohane:

”Ei räägi tõtt need, kes püüavad jätta muljet, et toimetuste koorem ei lase neil filosoofiliste õpingutega tegelda; hõivatust teeseldes tähtsustavad nad oma tegemisi üle ning panevad niimoodi aja hakkama.”⁸

Kas me siis petame iseendid? Oleme siis ehk ise selles kurdunud võõrandumises süüdi? — Sellele küsimusele üldiselt vastata ei ole kindlasti võimalik.

Mille kohta aga pärida tasub, on see, kas need kaitsemehhanismid ja rahulolematuse tunne, millega me raamatukoguhoidjatena oma igapäevatöös silmitsi seisame, on ka tegelikult põhjendatud, kas neil on oma selgesti tajutav pinnas ja kas sellest saab tuletada täpsemat ettekujutust raamatukoguhoidja kui raamatukogu ja teaduse vahendaja tegevusest justkui mingist sümptomist, mis osutab selle kutseala iseenesest skisofreenilisele olemusele, mis seda Morhofi-aegseist õnnelikemaist päevist saati lõhestab — ühelt poolt teadlane ja uurija, teiselt poolt mänedžer ja teenindaja.

Kui siin on juttu uurimistegevuse ja raamatukogu suhtest, siis peetakse silmas humanitaarteaduslikku raamatukogu, taustaks mitmekesised ja peaaegu piiritlematuks muutunud ettekujutused teadusraamatukogu hoidja kutsest ning selle arenguvõimalustest. See kõik puudutab iseäranis seda raamatukoguhoidjate tüüpi, keda Jürgen Weber on oma kirjutises “Raamatukoguteadur: teesid uue elukutse kohta”⁹ nimetanud “raamatukoguteaduriks” ning arendanud oma nägemust edasi uue raamatukogutüübi — “uurimisraamatukogu” — kontekstis, mille ristiisaks võib omakorda lugeda Hertsog Augusti Raamatukogu Wolfenbüttelis.¹⁰ Vaevalt püüaks keegi vaidlustada, et ka ülikoolis töötava kolleegi tegevus seondub uurimise ja raamatukoguga, ja ka uurimistöö ise ei võimalda seesugust eristust *prima facie* kuidagi teha, sest “uuritakse” ju nii siin kui ka seal. Ometi töötas juba Weber välja need erilised tingimused, millega raamatukoguteaduri tööd, *resp.* vahendajategevust tuleb

⁷ Jochum, U. Die Aufgabe des höheren Dienstes // Der Ort der Bücher : Festschrift für Joachim Stoltzenburg zum 75. Geburtstag / hrsg. v. U. Jochum. Konstanz, 1996. S 69–79.

⁸ Ilmar Vene tõlge: Seneca, L. A. Moraalikirjad Luciliusele. Tartu : Ilmamaa, [1995?]. Lk. 174.

⁹ Weber, J. Forschungsbibliothekar/in : Thesen zu einem neuen Berufsbild // Bibliothek. Forschung und Praxis. 1998. Jg. 22. Nr. 3. S. 309–313.

¹⁰ Knoche, M. Die Forschungsbibliothek : Umriss eines in Deutschland neuen Bibliothekstyps // Bibliothek. Forschung und Praxis. 1993. Jg. 17. Nr. 3. S. 291–300.

seostada, ja näitas, et sellel on olulisi erinevusi, võrreldes klassikalise erialareferendi tegevusega. On muidugi ka ühisjooni, eelkõige selles, kuidas omaene elukutse olemust mõistetakse. Raamatukoguteadur paikneb samuti kui klassikaline ülikooli erialareferentki Uwe Jochumi visandatud ajaloolis-humanitaarteadusliku ja tehnilis-sotsiaalteadusliku paradigma skisofreenilises konfliktiväljas. Weber kujutab raamatukoguteadurit teatud liiki "kultuurimänedžerina", tuginedes tehnilis-sotsiaalteaduslikule paradigmale. Teisalt väidab autor, et raamatukoguteadur peab isiklikult suhestama sellega, mida ta vahendab, ja sellega orienteerub ta pigem filoloogilis-humanitaarteaduslikule paradigmale. Erialareferent on aga konfliktis tegeliku teadusliku töö ja juba mainitud halduskohustustega. Vähemalt selles aspektis on raamatukoguteaduri puhul oluline heita valgust kirjeldatud *melancholia*'le, mida psühholoogias jm. interpreteeritakse enesevaatluse häirena.

Weber rõhutab oma kirjutises, et pilt "raamatukoguteaduri" elukutsest ei ole välja mõeldud selleks, et säilitada veel viimseid väljasuremisohus olevaid õpetlase tüüpi raamatukoguhoidjate liigi isendeid. Paljugi selles peab paika, isegi kui tolles õpetlasest raamatukoguhoidja tõrjumises võib jällegi näha kirjeldatud skisofreenia peegeldust, kuna eelkõige jääb ebaselgeks, mida on tegelikult mõeldud määratlusega "õpetlasest raamatukoguhoidja", kui juttu ei ole otseselt 17. sajandi polühistorist. Paika peab see, et raamatukoguteaduri tegevus ei seisne mitte niivõrd mõne spetsiifilise teema süvendatud uurimises (selles, millega õpetlane üldise arvamuse kohaselt peaks tegelema), kuivõrd ühelt poolt fondides talletatava laialdases teadvustamises nii enesele kui ka teistele, teiselt poolt uurijate kokkutoomises ja teaduslike ürituste ja projektide organiseerimises. Uut tüüpi raamatukoguhoidja töö ei tegele mitte niivõrd märksõnastamise ja kirjanduse võimalikult ökonoomse kättesaadavaks tegemise ja vahendamisega, neid ülikooli massifenomenidest tingitud ettevõtetmajanduslikult ja informatsiooniteoreetiliselt põhjendatult ühte põimides. Hoopis tähtsamal kohal on optimaalsete raamtingimuste loomine tippteaduse tarvis, nagu näiteks spetsiaalsete lugemissaalide sisustamine teaduslikuks uurimistööks või stipendiaatidele tehniliselt ja organisatoorselt optimaalsete kasutustingimuste loomine. Erinevalt tänapäevasest ülikooliraamatukogust, mille tegevus on suunatud pigem kirjanduse leidmise ja kättesaadavuse hõlbustamisele ning mis abistab väljaspool toimuvat uurimistegevust teenuse korras, muutub raamatukogu selle kaasamisega uurimistegevusse ise uurimisasutuseks, selliseks "ülikooliväliseks uurimis- ja õppeasutuseks", nagu see on kirja pandud Hertsog Augusti Raamatukogu (HAB) põhimääruses 1990. aastal, nimelt orientatsiooniga kogudele ja suunatuna ülesannete selgetele raskuspunktidetele, kuid avatuna ja paindlikuna aktuaalsete uurimissuundade suhtes.¹¹ Raamatukogu muutmine kultuuri- ja uurimisasutuseks, kus ei tegutse mitte ainult väljaõppinud teadusbibliograafid, vaid ka erialateadlased, vahest ka muuseumipedagoogid ja kultuuriametnikud ning avalike suhete spetsialistid, tingib ülesannete ümberpaiknemisega ka uue arusaamise omaene kohast raamatukoguhoidjana. See piirdub siiski vaid vaimuteadusliku uurimisasutusega või, peenemalt öeldes, humanitaarteadusliku valdkonnaga, kusjuures juba Weber osutas õigustatult asjaolule, et selline teaduste kategoriseerimine ei ole tänapäeval enam mõõndusteta aktsepteeritav. Kohasem oleks ehk Foucault' kombel mõelda jaotusele töö, elu ja keele valdkondadeks, mis oleksid käsitatavad kui *mathesis universalis*. Loodusteadustele jääb

¹¹ Schmidt-Glitzner, H. Die tausend Schnittstellen der Herzog August Bibliothek // Wolfenbütteler Bibliotheks-Informationen. 1995. Jg. 20. Nr. 1–2. S. 5.

selles liigituses vaid “ajalooline” või “kultuuriteaduslik” osa. Kas ja kuivõrd uurimiseks vajalikud eri laadi tegevused loodusteadusliku orientatsiooniga teaduslikus raamatukogus võimalikuks osutuvad, vajaks veel uurimist. Sageli saavad siin takistuseks lihtsalt tehnilised tingimused, näiteks keemia- ja bioloogialabori puudumine.

Tutvudes lähemalt vastava uurimisobjektiga ja omandades sellega seotud teadmisi, läheneb kaasaegne raamatukoguteadur näiliselt uuesti tollele Morhofi polühistorile, keda omal ajal kõigi teadmiste haldajana näha sooviti. Ta mitte ainult ei püstita teemasid, mitte ainult ei loo kontakte uurijatega ega korralda üritusi, ta ei tegele mitte ainult uurimiseks oluliste allikate bibliografeerimise ja kataloogimisega ega otsi välja vajalikku sekundaar-kirjandust, ei, ta loeb ka ise seda, mida vahendab, püüab saada ülevaadet uurimise hetke-seisust, hindab uurimissuundi oma käsutuses olevate fondide taustal ja tegutseb vajadusel literaadina. Sedasorti raamatukoguhoidja töö on põhimõtteliselt interdistsiplinaarne, seda mitte selles tähenduses, et hargnemine mitmesse suunda leiab aset ühest kindlast teadus-alast lähtuvalt, vaid pigem uut laadi polühistorina, kes pöörab võrdset tähelepanu igale erialale ning eemaldub omaenese akadeemilisest ettevalmistusest küll selles, mis puudutab objekti, mitte aga metodoloogiliselt. Ta ei ole siin küll kunagi ekspert, kuid püüab ometi olla kursis kõigi nende teadmistega, mida tema hoole all olevad fondid suudavad pakkuda. Selline raamatukoguhoidja on — erialateadlasena — kergesti rünnatav, sest arvestades tänapäevast spetsialiseerumise astet on ta diletant, kes püüab korraga mitmes pulmas tantsida. Kummatigi peitub ehk just selles tema tegevuse erilisus. Raamatukoguteadur kui universaalteadlane, kui polühistor? Kas asume jällegi otsima üldist?¹² Kriitikat, mille alla sattus juba Morhof, ei saa jätta tähelepanuta. Oma tuntud universaalleksikonis märksõna “Polyhistorie” (“polühistorlus”) all hoiatab Zedler:

“Ometi on ka selle tiitli väärtarvitus laialt levinud. Polühistorlus on midagi, millele ei maksaks end pühendada. Sest kõigis õpetatuse valdkondades ilmutab tõe end sellisel hulgal [...] et inimelu jääb liiga tüürikseseks, et keegi üheaegselt paljudes õpetatuse osades ka üksnes mõõduka õpetatuseni jõuaks. [...] Kes jagab oma jõudu ja tööd liiga paljudele asjadele, see ei saa oma erialal just erilist meisterlikkust saavutada.”¹³

Ning Hegel pilkab, et õpetatuse kasu peituvatki eelkõige selles, et teatakse seda endal olevat. Universaalne õpetatus või polühistorlus või entsüklopedism ei saa tänapäevases kontekstis olla eesmärk iseeneses, midagi harimisvahendi taolist — ja kes ongi üldse see ise, keda harida tuleb —, vaid selle funktsioon seisneb teadmiste levitamises ja omandamises teadusliku uurimistöö huvides.

Mida selle all on mõeldud? Raskusi valmistab polühistori sellise kontseptsiooni taga peituv teadmise mõiste. Kindlasti ei ole siin tegu sellega, nagu peaks kõike peensusteni teadma. Teiselt poolt ei paku see tänapäeval puuduv ja veel 17. sajandilgi levinud teaduste kaardistamine näiteks kasvõi Lulluse süsteemi baasil mingit võimalust otsida pidet millestki üldisest otsekui puust, millest kasvavad harudena välja eriteadused.¹⁴ Teadmised, mida tänapäeva diskussioonides tähistatakse enamasti ekslikult sõnaga “informatsioon”, on

¹² Jochum, U. Die vergebliche Suche nach dem Allgemeinen : 100 Jahre Höherer Dienst // Arbeitsfeld Bibliothek / hrsg. v. H. Lohse. Frankfurt a. M., 1994. S. 39–50.

¹³ Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste... Halle ; Leipzig : Zedler, 1741. Bd. 28. Sp. 1319.

¹⁴ Vrd. Schmidt-Biggemann, W. Topica universalis : eine Modellgeschichte humanistischer und barocker Wissenschaft. Hamburg, 1983.

muutunud raskesti hoomatavaks ning üha vähem mõistetud ja mõistetavaks objektiks. Teadusliku raamatukoguhoidja kutsetöö jaoks ei ole vastus küsimusele teadmistest isegi mitte määrav, nii nagu ka kvantfüüsik ei pea selleks, et mateerias toimuvate protsesside kohta midagi sisukat öelda, ilmtingimata teadma, mis see mateeria on. Tähtis on aga teadvustada endale teadmiseni jõudmise praktikat ja teaduslikku tunnetusprotsessi, et kindlustada funktsionaalselt niisugust raamatukogule omast enese mõistetavaks tegemise protsessi teadmiste levitamise ja võimaldamise kaudu ja õigustada selle niinimetatud polühistorluse või polümaatia (*Polymathie* < kr. *poly* 'palju' + *mathema* 'teadus' — A. A.) kasulikkust.

Esiteks. Erineval kujul väljendatud teesi, et uurimises toimub midagi "plaanipärase otsingu" taolist, millele tuleks vastu seada konkreetne teenuse pakkumine, võib kerge südamega muinasjuttude kilda arvata. Väga ilusasti eemaldas sellelt protsessilt maski Bernhard Fabian oma kirjatöös *Raamatu ja kuvari vahel*,¹⁵ juhtides selles *implicite* tähelepanu fenomenile, mida on kirjeldanud juba Kleist oma väikeses traktaadis *Mõtete järkjärgulisest valmimisest kõnelemisel* (*Über die allmähliche Verfertigung der Gedanken beim Reden*). Uurimine ei kulge laias plaanis nii, nagu raamatukogunduse maailm seda meelsasti sooviks; nimelt et kellelgi tekib soov midagi uurida (kust see tuleb?), siis hakkab ta selle üle mõtlema, sõnastab hüpoteesi, asub seejärel plaani järgi kirjandust otsima, töötades läbi teemakohased raamatud ja artiklid, et neist lõpuks kokkuvõtte teha või siis oma hüpoteesi kinnitada. Kui niisugune plaanipärane otsimine aset leiaks, siis oleks Fabiani järgi koondkataloog ainuõige lahendus. Kui me aga oma lugejate soove tähelepanelikult kuulame — ja enamasti jäävad need välja ütlemata —, siis avaneb sootuks teine pilt, millel on üpris kaootiline nägu. Loomingulisel vaimutööl on ülimalt individuaalseid, puhuti veidraid ja nurgelisi tahke. Siinkohal üks ajalooline näide. Eckermann kirjutab, kuidas Goethel kunagi Schilleri pool külas viibides korraka kole halb hakkas.

Goethe: "Ma ei teadnud esiti, mida ma selle viletsa, minu jaoks täiesti harjumatu seisundi põhjuseks pidin arvama, kuni märkasin lõpuks, et ühest sahtlist minu kõrval tõusis ülimalt ebameeldivat lehka. Kui ma sahtli avasin, leidsin oma imestuseks, et see oli täis mädanenud õunu. [...] Vahepeal oli uuesti sisse astunud tema naine, kes ütles mulle, et sahtel peabki alati mädanenud õuntega täidetud olema, kuivõrd see lehk olevat Schillerile meele järele ja ta ei saavat ilma sellela elada ega töötada."¹⁶

Leidmise loominguks protsessis on alati midagi hägusat. Uurija jaoks optimaalsed töötingimused, mis on saanud uurimisraamatukogude lipukirjaks, sisaldavad tubli annuse väga individuaalsete isiksuslike struktuuridega arvestamist ning omajagu selliseid tingimusi, mis ei ole normeeritavad. Mitte ilmaasjata ei tekkinud juba iidsetel aegadel kujutlus loominguks protsessist kui millestki muusade poolt juhitud ega lahutatud seda vahetust tahtest ja reeglitest; see ei tähenda ometi, nagu kinkinuks muusa lauljale ka ainese, selle pidi too siiski ise õppimise teel omandama. Muusa ülesandeks oli "toetada teda ettekande juures heasoovliku armuga, tugevdada tema mälu ja tõsta vaimu".¹⁷ Nii võibki kogu selle individuaalsuse juures leida küllalt võimalusi vajalike raamtingimuste loomiseks, et

¹⁵ Fabian, B. Zwischen Buch und Bildschirm // Literaturversorgung in den Geisteswissenschaften : 75. Deutscher Bibliothekartag in Trier 1985 / hrsg. v. R. Frankenberger und A. Haberman. Frankfurt a. M., 1986. S. 297–311. (Sonderheft der Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie ; 43).

¹⁶ Gespräche mit Eckermann (7. Oktober 1827) // Biedermann, Woldemar Freiherr v. (Hrsg.) : Anhang an Goethes Werke, Goethes Gespräche. Bd. 6 : 1827 und 1828. Leipzig, 1890. S. 231.

¹⁷ Stoll, H. W. Bilder aus dem altgriechischen Leben. Leipzig, 1875. 2. Aufl. S. 9.

saada osa jumalate soosingust, ning aidata institutsionaalsete vahenditega kaasa muusade ema Mnemosyne tugevdamisele.

Seda tuleb vaadelda lahus teaduslik-metoodilise varustuse pakkumisest. Uurimise teadusliku pooleni, metoodilise silumise ja töötlemiseni jõutakse enamasti alles lõpus — nii nägi seda ka Fabian — ning see on omaette protsess. Tõendusmaterjali sihipärase otsingu puhul teatakse, mida otsitakse, selleks vajatakse ideaaljuhul suurt elektroonilist universaalkataloogi, mille saab läbi otsida formaalseid kriteeriume ja märksõnade süsteemi rakendades. Leidmise loomulikulise protsessi juures seevastu elektrooniline koondkataloog reeglina vahendiks ei sobi. Umberto Eco on osutanud sellele oma väikeses töös pealkirjaga *Raamatukogu*:

“Üks ekstsarvamusi, mis on valdav raamatukogu üldise mõiste puhul, on kujutus, nagu võiks minna raamatukokku, et muretseda endale mingi kindel raamat, mille pealkirja teatakse. Loomulikult tuleb seda ette ..., aga raamatukogu põhifunktsioon ... on pakkuda võimalust raamatute avastamiseks, mille olemasolu me ei aianudki, mis aga osutuvad vägagi olulisteks.”¹⁸

Selle väljendamiseks on loodud mõisted nagu *browsing* või *serendipity*. Tegelikult on vahetu ligipääs kogudele üks väheseid nõudmisi, mida uurijad on ikka ja jälle esitanud. Vastuseks sellele on Göttingeni *Paulinerkirche* hiljuti asutatud uurimisraamatukogus mindud nii kaugele, et kavatsetakse koguni vanimad fondid (teaduslugu ilmumisaastatega 1600 kuni ca 1900) osaliselt vahetuks kasutamiseks avada.¹⁹ Eksperiment, mille kulgu kõikjal pingsalt jälgitakse.

Mida aga suudab korda saata raamatukoguteadur, seistes silmitsi nende — tunnistagem — pigem kaootiliselt läbiseegi paisatud põllulapikestega, kuidas näeb välja see eriline teadmiste levitamise ja võimaldamise viis? Kui meil tänapäeval ongi veel tegemist üksiku-uurija tavaolukorraga, siis on ometi just organisatoorses ja institutsionaalses vallas käimas otsustavad pöörded. Tendents on suunatud uurimise organiseerimisele. Need ei ole enam üksnes individuaalsed huvid, mis mingi ainese uurimiseks tõe annavad. Mis loodus-teaduslikus ja tehnika-alases töös juba ammu tavaliseks on saanud, näib ka vaimuteadustes korduvat. Liiatigi, kui Fabian märgib, et “raamatukogud ... teeksid hästi, kui harjutaksid end mõttega, et teadus ei ole oma organisatoorsete ja institutsionaalsete eelduste suhtes mitmeski mõttes eriti selgepilguline”, on mõte uurimisraamatukogude kui institutsiooni aktiivsuse tõstmisest täiesti põhjendatud.²⁰ Raamatukogunduslike põhiülesannete ümberpaiknemine sageli välisvahendite toel teostatavatele projektidele on siinjuures kesksel kohal. Võttes arvesse Leyh manitsust, kes hoiatas projektitsemise langemise eest, võidakse selle üle küll kaevata, aga kaasaegne uurimine ei ole enam võimalik üksnes nii-öelda ühest põlvest teise kestva tööga kogude kallal, seda “stimuleeritakse” kindla eesmärgiga ja kindlat tulemust silmas pidades. Sellel taustal tuleb mõista teaduslikule raamatukoguhoidjale iseomast spetsiifilist tegevust ja selgub ka, miks polühistorlus uuesti ausse võib tõusta ja milleks see vajalik on.

Raamatukoguteadur kasutab kahesugust kompetentsust, mis on ühtviisi hädavajalikud. Ühelt poolt on ta spetsialist oma erialal, ta on saanud hariduse ülikoolis ning omandanud

¹⁸ Eco, U. Die Bibliothek. München, 1987. S. 24.

¹⁹ http://www.sub.uni-goettingen.de/ebene_1/1_forschungsls.html

²⁰ Fabian, B. *Op. cit.*

koos sellega metoodilised vahendid, mis võimaldavad anda hinnanguid ka teistes valdkondades peale oma eriala, ning — mis pole sugugi vähem tähtis — tal on olemas vaist, tundmaks seda, mida ülikooli-elu tähendab. Teiseks tähtsaks toeks on tema raamatukogundusealane ettevalmistus, milleni Saksamaal jõutakse kaheaastase tasustatud referendaaritöö käigus, mis on jaotatud üheks teooria- ja üheks praktika-aastaks väljaõppe- raamatukogu juures ja mille vältel omandatakse selle elukutse põhialused. Raamatukoguteaduri praktiline igapäevatöö hõlmab kirjeldatud taustal tegevusvaldkondi, nagu näiteks kogusid puudutavate väljaannete ilmumise kindlustamine, spetsiaalsete fondinimistute ja bibliograafiate koostamine, teadusliku ja praktilise suunilusega hanked ning mitte enam pelgalt kitsalt erialaliselt, vaid pigem kultuuriteaduslikult põhjendatud raamatukogundusliku teabe pakkumine, lisaks sellele, ja see on üks olulisi uusi aspekte, välisvahendite kaasamine ning erisuunitlusega üksikprojektide juhendamine. Seejuures on välistoetusega projektide käivitamine järjest enam kommunikatiivne protsess, mis nõuab eelarutelusid uurijate ja raamatukogu vahel. Tähtis on võita rahvusvahelisel areenil enda poole teadlasi, kes oleksid valmis selliseid projekte oma teadmistega toetama ja ühtlasi garanteeriks nende olulisuse teaduse jaoks. Teiselt poolt peab raamatukogu teadlastele konkreetsete otsinguvahendite ja publikatsioonide võimaldamise teel samavõrra kasu tagasi andma. Tuleb luua võrgustikke, mille üheks sõlmeks on raamatukogu. Suutmaks selles protsessis aktiivselt osaleda, peab raamatukoguteadur olema valmis süvenema vastavasse teemasse.

Näitena võib nimetada Wolfenbütteli digiteerimisprojekti “Baroki peokultuur”. Tegemist on juba pikemat aega rahvusvaheliselt uuritava teemaga. Nii esitas Warrick'i Ülikool koos *British Library*'ga just ühe mahuka projektitaotluse ja sai sellele kinnituse. Hiljaaegu ilmunud Watanabe O'Kelly koostatud oluline bibliograafia peokultuuri kohta *Festivals and ceremonies : a bibliography of works relating to court, civic and religious festivals in Europe 1500–1800* ning Béhar'i ja Watanabe poolt välja antud *Spectaculum Europaeum (1580–1780)* on tõestuseks selles vallas tehtavale intensiivsele uurimistöele. Neile eelnesid arvukad tööd Jörg Jochen Bernsilt, Mara Wadeilt, Claudia Schnitzlerilt, Thomas Rahnilt jpt. Ühisnimetuse *Europa Triumphans* alla on koondunud rahvusvaheline teadlaste ring, kes toimetab ka väikest perioodilist väljaannet. Möödunud aastal toimus Lucas suur konverents, millest võttis osa ka HAB, oodata on järgmisi konverentse.

Projekti ettevalmistusfaasis selekteeriti kõigepealt nimekate peourijate osalusel välja uurimuse jaoks oluliste teoste pealkirjad, seejärel algas raskem faas, nimelt nende avamine ja esitus. Sel eesmärgil korraldas HAB tõise vestlusringi tubli tosina peourijaga, et pidada aru ootuste ja lahendusvõimaluste üle. Teema iseenesest sobib muuseumis suurepäraselt eri valdkondade kokkuvuimiseks. Germanistikast alustades ja muusikaga lõpetades on sellesse kaasatud veel ajalugu, kunstiajalugu jne. Sealjuures jääb raamatukoguhoidjale modereerija, uurimise sügavust silmas pidades vahest ka mõõdukusele kutsuja roll, sest lähtekohaks on enamasti mõne eriala seisukohalt püstitatud maksimumnõue, mida nii aega ja kulutusi kui ka uurimise raskuspunkti arvestades tuleb piirata. Mõnikord ei ole sugugi kerge teemast kinni pidada, sest rikkalikult illustreeritud peokirjeldusi, nagu näiteks Johann Wagnerilt 1568. a. Bergi juures ilmunud kirjeldus peost Renata von Lothringeni ja pfaltskrahv Wilhelmi abiellumise puhul, saab loomulikult ka muudest aspektidest analüüsida. Kunstiajaloolisest vaatepunktist olnuks huvipakkuv sümbolirühmade väljaselgitamine. Siiski oli üllatav, kui hästi see arvamuste sobitamine laabus. Vestlusringi otsese tulemusena sündis ideaalne dokumendikirjeldus ja käsile võeti teasauruse koostamine, millele aitasid kaasa

vestlusringis osalenud ja teised asjatundjad. Selle saksa-inglisekeelne versioon on elektrooniliselt kättesaadav pealkirja all *Wolfenbütteler Thesaurus zur frühneuzeitlichen Festkultur*²¹ (*Wolfenbütteli tesaurus vara-uusaegsest peokultuurist*). Kõik selle projekti seisukohalt olulised tööd, mis puudutasid kirjeldamisreegleid, arutati vestlusringis osalejate vahel läbi kas kirja teel või e-posti vahendusel, töötati välja ühisseisukohad ja võeti arvesse kriitilised märkused. Tööst anti hiljem ülevaade Wolfenbütteli barokiteatajas ja Wolfenbütteli raamatukogu infolehes. Publikatsiooni eesmärgiks oli tutvustada projekti laiemale ringile. Teatavat edu saavutati, kuivõrd magistrid ja doktorandid on just sellele projektile viidates pöördunud HAB-i poole. Ühe asjast huvitatud uurijaga on praeguseks jõutud läbirääkimisteni vastavateemalise publikatsiooni avaldamise üle Internetis. Raamatukogu osutab tööle omapoolset sihhipärast toetust sel teel, et pakub uurijale võimaluse kasutada digitaalkoopiaid. Kõiki neid toiminguid — alates digiteerimisest ja töövestluste organiseerimisest kuni projekti materjalide publitseerimiseni — suunas just toosama nn. raamatukoguteadur. Vahendustegevust uurimise ja raamatukogu vahel tuleb siin mõista kui diskussioonide, arupidamiste, valikute tegemise ja kontaktide hoidmise tihedalt põimunud kompleksi. Muu hulgas mahub sellesse vahest ka tihe reisimine. Raamatukoguhoidja võtab enda peale administratiivse ja organisatoorse töö, vabastab teadlase tülikatest ülesannetest, püüab tasakaalustada erinevaid huviseid. Samas esindab ta üht institutsiooni, tema on see, kes saab koostöös uurija või uurijatega taotleda vajalikke vahendeid ning seega on tal ka üha enam “stimuleeriv” funktsioon. Võimalik, et niisuguses kontekstis omandavad senisest suurema tähtsuse ka koostööna teostatavad “tellimusuuringud”. Ei saa jätta märkamata, et paljude uurimis- ja kirjastamiskavade puhul (näiteks Karlstadt²² tööd) pole üksnes seetõttu plaanidest kaugemale jõutud, et neile pole suudetud leida üheltki institutsioonilt sihtotstarbelist toetust ning ülikooliteadlased on need unarusse jätnud kui pahatihti liialt tömahakad ning ülikooli profiili arvestades mitte kuigi tulusad ettevõtmised. Siin peitub uurimisraamatukogu jaoks tõeliselt hea võimalus, mis seisneb nimelt uute teede rajamises uurimistööde institutsionaalses edendamises, nii nagu see loodus- ja inseneriteadustes juba ammugi tavaks on saanud. Raamatukogu kui uurimisraamatukogu, nagu seda ideaalis nähakse, peaks olema paigaks, kus toimuvad õpetatud arutelud, milles osalevad kõik töötajad ning ka raamatukogu kasutajad.²³ Raamatukoguteaduril on selles arutus täita oluline roll, mis nõuab talt, pidades silmas uurimisvaldkondade vahetumist, üha uut süvenemist eri teemadesse ning paigutamist vastavasse kultuuriteaduslikku konteksti. Selles kontekstis saab raamatukoguteadurist polühistor, see, kes peab temaatiliselt tegelema paljuga, püüdmata seejuures — nagu see veel Morhofi-laadi polühistorite puhul tavaks oli — “kõike” süstemaatiliselt teada. Kas ta salgab seal maha karmid tõsiasiad? Entsüklopedistide purunenud kosmose? Jochum on koos Max Weberiga juhtinud tähelepanu sellele, et teaduslik töö saab edasi kesta üksnes “spetsialistide saavutusena”.²⁴ See on põhimõtteliselt õige, kuid ei anna asjast täit pilti. Sest spetsialiseerumise nurjab küsimus relevantisusest. See räägib vastu igasugusele spetsialiseerumisele, sest kui teaduspõldu hariksid ainult

²¹ <http://www.hab.de/forschung/de/vdf/fb-thesa.htm>

²² Saksa reformatsioonitegelase ja Martin Lutheri konkurendi Karlstadt, pärisnimega Andreas Bodensteini (1486–1541) kogutud teoseid pole kaasaegsete editsioonipõhimõtete järgi suudetud tänaseni välja anda. — Autori täiendus 8.05.2002.

²³ Schmidt-Glintzer, H. *Op. cit.* S. 3.

²⁴ Jochum, U. Die vergebliche Suche ... S. 44.

spetsialistid, siis ei oleks enam ühtki instantsi, kes otsustaks, millist küsimust üldse uurida tasub. Kui Husserl ja Dilthey käsitlesid veel elu keskset mõistet sellena, mis moodustas teaduse tuuma, mis selle lõppude-lõpuks legitimeeris, siis tänapäeval tuleb püstitada uued kriteeriumid ja tõmmata uued piirid. Võetagu kõike siin öeldut nii poolikuna kui tahes, ometi võib siit ehk esile kerkida mingi aimdus sellest, missugusesse konteksti paigutatuna tuleks polühistorlust konstruktiivselt näha. Mitte kui entsüklopeedilisi teadmisi, mis rajanevad suletud kosmosele, vaid vahest küll ühendamatuna näivate, ülimalt erinevate, kuid ettearvamatult viljakaks osutuvate eesmärkide vaba sidumist. Kui teadmiste vaba edastamist ja vaba teadasaamist, millega on täidetud inimene kui töötav-majandav, elav-hindav keeleline olend ning mis, olles korraldatud asutusena, toob kokku teadmiste erinevad valdkonnad. Selleks asutuseks on uurimisraamatukogu.

Teadusnõukogu, Saksamaa valitsuse ja liidumaade valitsuste keskne nõuandev organ, väljendas oma teesides Saksamaa teadussüsteemi edasise arengu kohta seisukohta ka raamatukogude küsimuses. See dokument pakub oma teaduspoliitiliselt määrava tähtsuse tõttu erilist huvi, kuivõrd selles kajastub roll, mida raamatukogudele riiklikul tasandil kõrgeima teadusliku nõuandva organi poolt omistatakse. Selles öeldakse: “[Raamatukogud ja nendesarnased asutused] tuleb arendada välja teadmiste haldamise ja vahendamise keskusteks teaduse tarbeks, mille ülesandeks on — olemasolevate teadmiste salvestamise ja hoidmise kõrval ning isegi eelkõige — teadmisi organiseerivate ja seega sisuliselt suunavate funktsioonide ülevõtmine. [...] Senine range vahetegemine ühelt poolt raamatukogude ja nendega võrreldavate asutuste ning teiselt poolt kitsamalt uurimiseks ja õpetamiseks loodud asutuste vahel peab taanduma. Tulevikus saab uurimise ja õppetöö eest vastutavate institutsioonide üheks oluliseks ülesandeks tihedas koostöös raamatukogude ja teiste teadmisi salvestavate ja informatsiooni vahendavate asutustega tagada sisuliselt suunavad ja kvaliteedinõuetele vastavalt organiseeritud juurdepääsuteed elektrooniliselt salvestatud teadmistele ning nende eest järjepidevalt hoolt kanda. Selleks tuleb ette näha vastavad ressursid.”²⁵

Pealesunnitud säästmise ja kulude vähendamise aegadel aktuaalse üleskutse kõrval — eraldada raamatukogudele rohkem vahendeid — äratab imestust soov, et raamatukogud peaksid võtma üle “teadmisi organiseeriva” ja “sisuliselt suunava funktsiooni”. Sest teadusnõukogu sooviga, et raamatukogud peaksid “sisuliselt suunava funktsiooni” üle võtma, asetuvad need just kirjeldatud polühistorlikku pingevälja. Nii jääb kogu avalik-ametliku teadusretoorika juures raamatukoguteaduri jaoks oluliseks ülesanne muuta “surnud raamatukogu” “elavaks raamatukoguks”, anda lugemisele ja uurimisele rohkem võimalusi, et saada teadlase vestluspartneriks, tagantõukajaks, vahest ka kriitikuks. Uurimisraamatukogu, paiknedes väljaspool massiülikooli või selle kõrval, pakub selleks ideaalset pinda. Ta võib anda vajaliku atmosfääri ka uurija individuaalsele loomingulisele leidmisprotsessile. See ei pea olema Epikurose aed, ehkki niisugusel mõttel oleks oma võlu, küll aga vähemalt ühine laud, mille ääres kohvi joomiseks kokku saadakse.

Thomas Stäcker, Hertsog Augusti Raamatukogu Wolfenbüttelis vanaraamatu osakonna juhataja, dr. Õppinud Essexi (Inglismaa) ülikoolis filosoofiat ja klassikalist filoloogiat, Osnabrücki (SLV) ülikoolis kirjandusteadust ning Kölnis raamatukogundust ja informatsioonindust. Kõrgelt hinnatud asjatundja käsikirjade ja vanaraamatu digiteerimise ning elektroonilise kirjeldamise alal. — Toimetaja.

²⁵ <http://www.wissenschaftsrat.de/>